

РАД ЦРНОГОРСКОГ ДРУШТВА ЦРВЕНОГ КРСТА У ТОКУ РАТА (1941—1944)*

Године 1941, усљед репресалија које су послије тринаесто-јулског устанка настале у Црној Гори од стране окупатора, прекинут је сваки рад Друштва Црвеног крста на Цетињу и установа је затворена. Дотадашњи секретар Друштва, Јован Дапчевић, школски бановински надзорник, интерниран је у Албанију, у Клос, гдје је ускоро и умро, 25. августа 1941,¹ а благајник Радоје Секулић, ондашњи свршени ђак учитељске школе, ступио је од првога дана у партизанске редове.² Тиме је Друштво остало без иједне сталне и активне радне снаге. Остали његови чланови били су само добровољна или почасна лица. То су већином биле и старије људе, чији се друштвени рад углавном ограничавао на одржавање сједница. Међу њима је било и чланова који су врло ријетко и долазили на састанке.

При таквом стању Друштво није могло никако да настави свој рад. Али поред ових унутрашњих тешкоћа, много су теже биле спољне, које су биле опште и несавладљиве. У то вријеме свуда је била завладала паника, окрутност и терор који је спроводио окупатор. Хапшења, стријељања и одвођење у затворе стално се настављало. За масовно интерниране Црногорце није се знало гдје се налазе и шта је с њима било. Говорило се само да су одведени у правцу Албаније и ништа више. Два Паштровића, Саво Вуковић и Иво Сућић, оба са Петровца, доведени су на Цетиње и убрзо затим стријељани на Обилића пољани. Послије њих убрзо је стријељан и Мориц Демајо, познати и напредни београдски адвокат, који се у тим бурним данима нашао у Црној Гори. На Цетиње су тада пристизале све више и избјеглице са разних страна, највише из Војводине и Метохије. Најчешће то су биле мајке са избјеглом, преплашеном и полунапом дјецом. Породице црногорских ратних заробљеника ништа нијесу знале

* Чланак је писан на основу књига записника и благајне, као и једног дијела сачуване грађе Друштва Црвеног крста која се нашла код бившег секретара Друштва, дра Сава Вукмановића, и професора Милоша Липовца.

¹ Дапчевић је сачрањен у кругу логора у Клосу одмах иза оgrade, на његовој сјеверној страни. Гроб су му копали наши људи интернирци и један Италијан, који је добровољно наставио њихов рад говорећи да то чини „за душу“.

² Радоје (Максо) Секулић је доцнији генерал у Народноослободилачкој војсци, данас у пензији.

о својима. Говорило се само да су негдје у Њемачкој, у концентрационим логорима, и да не примају никакву помоћ од Међународног Црвеног крста у Женеви, јер нијесу достављени спискови њихових имена и адреса, као што је то већ учињено било за ратне заробљенике из других земаља. Свако је од пострадалих тражио неку помоћ или обавјештење, већ према својој потреби и невољи.

У таквим приликама највише се помињало Друштво Црвеног крста, које је, с обзиром на своју функцију, права и циљеве којима служи, највише могло и да помогне. Од њега се тада највише и очекивало. Стога га је неопходно било активизирати и оспособити како би започело своју хуману дјелатност. О томе се у то вријеме на Цетињу све више и појединачно и јавно говорило.

У таквој ситуацији, у септембру 1941. године понудио се за добровољни рад и ставио на располагање Друштву Црвеног крста на Цетињу Саво Вукмановић, ондашњи професор Цетињске гимназије. Он се примио да бесплатно врши дужност секретара Друштва, само да би „у овим тешким данима својим радом могао да користи и помогне свим невољним и пострадалим, поглавито онима који су у интернацији и заробљеништву“,³ што је свесрдно и са захвалношћу примљено. Са секретаром Вукмановићем од првога дана у Друштву је радио добровољно и професор Јован Вукмановић, који је у новембру 1941. године примљен и за добровољног благајника Црвеног крста.⁴ Своје дужности, секретарску и благајничку, Вукмановићи су обављали за скоро цијело вријеме рата, све до 6. септембра 1944. године, када су напустили Цетиње и избјегли на слободну територију, у Црмницу, одакле су као делегати од стране тамошње партизанске Команде мјеста са још три члана, Крстињом Вуксановић, учитељицом, Божом Костићем, учитељем, и Петром Медиговићем, професором, упућени на Сабор просвјетно-културних радника, који је почетком новембра одржан у Никшићу. Стање о Црвеном крсту повјерено је тада Станку Тиодоровићу, пензионеру, једном од најстаријих чланова Друштва.

У свом раду Друштво Црвеног крста у свему се придржавало својих високих хуманих циљева и задатака. Уколико су средства и могућности дозвољавале, оно је помагало све болесне, сиромашне и пострадале. Одмах на почетку начинило је списак црногорских заробљеника у Њемачкој и упутило га Међународном Црвеном крсту у Женеву, с молбом за указивање помоћи (бр. 2,050 од 19. октобра 1941. године). Списак је урађен на основу личних достава појединаца и извјештаја који су тражени од општина. Временом, према подацима који су стизали о појединцима, он је допуњаван и достављан Женеву. Друштво је још настојало и покушало да дозна нешто више о животу и судбини рат-

³ Записник сједнице Друштва Црвеног крста од 21. септембра 1941.

⁴ Исто, 15. новембра 1941. године.

них заробљеника, али без успјеха. Њемачке војне власти задуго још нијесу саопштавале имена мјеста и ознаке логора. Тек доцније оне су дозволиле заробљеницима да се могу једном мјесечно јавити својим домовима, и то ограниченим бројем ријечи и на специјално за то израђеним формуларима на којима су добијали и одговоре. Једно вријеме, послије дужих захтјева, Друштву је дозвољено било да може заробљеницима слати и пакете хране. Али убрзо и то је забрањено и многе послате пошиљке су враћене. Међутим, са ратним заробљеницима који су се налазили у Италији успостављање веза било је нешто повољније. Они су могли редовније да пишу својима на дому и да добију извјесну помоћ од њих. Једној групи ратних заробљеника, која је била у логору бр. 71, Војна пошта 3,400, Друштво Црвеног крста је 1943. године послало 2.000 лира на име пуковника Мила Радоњића и нешто пакета на име капетана Јола Бошковића да се подијели међу најнужнијима. Иначе рад Друштва у погледу помагања ратних заробљеника из Црне Горе био је посебно отежан и највише се састојао у обављању посебних пошиљки, проналажењу изгубљених и тражењу помоћи за њих од Црвеног крста у Женеви и од других хуманих установа у иностранству.

Упоредо са радом око ратних заробљеника Друштво Црвеног крста је посветило највећу бригу и интернирцима, којих је било свакога дана све више и у разним мјестима, у логорима у Албанији, Италији и у Црној Гори. Послије јулских погрома 1941. године, које је окупатор извршио над црногорским живљем, они су насилно одведени, недовољно одјевени, најчешће у љетњим одијелима, многи и у самој кошуљи. Друштво Црвеног крста је успјело те је почетком новембра 1941. године добило дозволу да посматра интернирцима у Албанији. Помоћ им је од стране Друштва указао професор Саво Вукмановић. Том приликом он је посјетио интернирце у логору у Каваји, Бурелима и Клосу, међу којима и болесне у Тирани, и однио им камион пакета хране и одјеће и преко двије стотине хиљада лира и љекова, што су им све послале њихове породице. Од стране Друштва подијелио им је још 200 кошуља, 200 мантила, 10 одијела, 145 пешкира, 160 пари чарапа и 250 комада сапуна. Помоћ осталим интернирцима, који су се налазили у другим логорима у Албанији, том приликом није могла да се укаже, јер за то италијанске власти нијесу биле дале дозволу, иако су и њихове потребе биле велике. Зато је одлучено да се за њих тражи дозвола и да им се по могућности што прије помогне.

Друго указивање помоћи интернирцима у Албанији обавио је Црвени крст средином децембра исте 1941. године. Приликом ове посјете проф. Јован Вукмановић походио је логоре у Прези, Каваји и Клосу и болницу у Тирани и предао интернирцима три камиона пакета хране и одијела и око двије стотине хиљада лира и љекова од стране њихових породица и 90 комада разне робе од стране самога Друштва.

Наредне, 1942. године, крајем јануара, проф. Јован Вукмановић је поново, по други пут, пошао у Албанију и, као и раније, указао помоћ интернирцима у Прези и Тирани.⁵ Планирано је било и организовано да посјети и логор у Клосу, али је на путу остао без саобраћајних средстава.

Почетком марта 1942. године Црвени крст је и по четврти пут организовао посјету интернирцима у Албанији и указивање помоћи, што је прихватио да обави проф. Јован Вукмановић. Али на два дана пред полазак он је ухапшен. Умјесто њега, када је требало да пође секретар Друштва, Саво Вукмановић, италијанске власти су му одузеле дозволу и забраниле путовање. Ипак, пакете су интернирцима однијели два шофера, камионима које су за ову сврху дали били Друштву на услугу Лука Мијушковић и Јошо Врбица.

Од овога времена престале су личне посјете и директно помагање интернирцима у Албанији. Средином 1942. отпочело је и њихово пресељавање у друге логоре у Италији и Црној Гори. У то доба Друштво Црвенога крста добило је од италијанских власти и генералну дозволу да може преко поштанске службе слати пакете до два килограма свим црногорским интернирцима и ратним заробљеницима. Користећи ову дозволу, Друштво је омогућило породицама да указују помоћ својима у интернацији и заробљеништву. Почетком 1943. године оно је само послало укупно 6.000 лира, и то у Понзу на име дра Радована Булатовића, 6 у Колфјорито ди Фолињо на име професора и књижевника Николе Лопичића⁷ и на логор у Перуђи да интерници по потреби међусобно подијеле. Појединцима у затворима у Италији и у тамници Ђуприлића везира у Скадру Друштво је из неколико пута указивало извјесну помоћ. У то вријеме оно је помагало и интернице у Црној Гори, у логорима у Бару и у пролазном на Аеродрому на Цетињу. Барским интернирцима је у фебруару 1943. године, када је међу њима избила болест, послало 7.000 лира и једну количину потребних љекова, а за оне на Цетињу, поред давања новаца, и лично се залагало преко свога делегата, јер у једно вријеме италијанске власти су их, како су се саме изговарале, биле „случајно занемариле“

Посебну бригу Друштво Црвенога крста повело је о нашим болесним интернирцима који су се налазили у болницама у Ал-

⁵ Др Јован Вукмановић, директор Етнографског музеја на Цетињу, истакнути је научни радник, данас пензионер. За вријеме друге посјете интернирцима у логору у Прези 1942. године Вукмановићу су у знак захвалности за указану им помоћ „заробљени Црногорци за успомену своје добротвору“ поклонили један лијепо ручно израђени рад.

⁶ Др Радован Булатовић, управник Дома народног здравља у Пећи, био је истакнути културни и социјални радник. Убијен је од стране италијанских фашиста послје бјекства из расформираног логора на Понзи.

⁷ Никола (Пуња) Лопичић, професор гимназије, био је признати и врло талентовани млади црногорски књижевник. Смрт је нашао у усташком логору у Јасеновцу.

банији, у Тирани, Бурелима и Скадру, од којих је знатан број већ био и умро.⁸ Стога се Друштво 9. септембра 1942. године обратило италијанским властима с молбом да се сви наши болесни интернирци из Албаније, гдје су за њих неповољни климатски и други услови, пребаце у болнице у Црној Гори, наводећи још и имена једанаесторо болесних који су нам у том моменту били познати: Бранко М. Вукмановић, Душан С. Вујачић, Михаило Р. Грабовица, Стеван Ј. Вукмановић, Марко Ђ. Јоветић, Илија Ј. Стјепчевић, Душан В. Мартиновић, Саво Н. Мартиновић, Петар И. Капићић, Љубица Ј. Петановић, Даринка Ј. Петановић. На апел и молбу Друштва ускоро је послат у Албанију италијански лекар, санитетски мајор Јово Вукотић, родом Приморац, са Петровца, који је у тамошњим болницама и логорима прегледао болесне, па су они на његов предлог убрзо пребачени у болнице у Црној Гори, сви осим Бранка М. Вукмановића, који је као тежи болесник још једно вријеме остао на лијечењу у Тирани. Са болесницима, благодарећи наклоности дра Вуковића, према нашем личном сазнању, под видом да пате од лакших обољења, пуштен је и ослобођен из логора и повећи број и других интернираца.

Друштво Црвеног крста било је врло широко по опсегу свога рада. Оно се и ангажовало на свима пољима своје хумане дјелатности. Помагало је ратом пострадале, указивало помоћ сиромашнима, обилазило болесне, залагало се за затворенике, обављало писмоносну и пакетску службу и учествовало у раду са другим хуманим установама. Његова помоћ је била у новцу и роби и то повремено у току читавог рата. Највише је помагало усамљене сироте, породице ратних заробљеника и нарочито избјеглице којих је било на Цетињу, у Бару, Врмошу и у другим мјестима. У новцу је из двапута помогло и сиромашне ђаке Цетињске гимназије, пострадале у Ђеклићима, на Риједи Црнојевића и на Брајићима, а у санитетском материјалу болницу у Сјеници и на Грахову. Године 1944, последије бомбардовања Подгорице (Титограда) и Никшића Друштво је додијелило Подгоричкој општини из три пута 95.000 лира, а Никшићкој 50.000 са још знатном количином санитетског материјала. Само ове посљедње године за шест мјесеци оно је подијелило у новцу 366,015 лира и 16,100 ПМ. Преко свога делегата Друштво је учествовало и у акцији Одбора за скупљање помоћи избјеглицама.

Уколико је било дозвољено и могуће Друштво Црвеног крста се стално интересовало о условима живота и хигијенским приликама болесника у Болници „Данило I“ и о затвореницима на Цетињу. Његови чланови, најчешће предсједник и секретар, из неколико пута су их посјетили и указивали им помоћ у вешу, новцу и дувану. Приликом прве њихове посјете затвору у Богда-

⁸ Према једној представци коју је предсједник Друштва 6. октобра 1942. године предао италијанским властима, болесних је у то доба у самој болници у Тирани било око 60, а умрлих већ до тада око 15.

новом Крају новембра мјесеца 1941. године пуштено је стотину затвореника за које се раније Црвени крст залагао и тражио њихово ослобођење. Априла мјесеца 1942. године Друштво је помоћу др Ника Миљанића, професора универзитета, који се иначе интересовао за живот затвореника, предузело мјере да се побољшају њихове хигијенске прилике. Године 1944. оно је помогло у новцу и три тежа болесника из Србије и омогућило им да сду својим кућама.

У духу свог хуманог и социјалног рада Друштво Црвеног крста се залагало када је год то могло за угрожене и незаштићене. Преко својих чланова оно је низ пута интервенисало и приликом хапшења и затварања појединаца. Априла 1942. године, када су италијанске војне власти преузеле у своје руке задужбинску болницу Васа Ј. Ђуковића у Рисну, на челу које је тада као управник био др професор Нико Миљанић,⁹ Друштво се енергично заузело за ово питање код ондашњег гувернера Црне Горе и захтијевало да болница и даље остане цивилна и да се у њој могу да лијече наши људи. Том приликом професору Миљанићу, уочи његовог изласка на слободну територију, Друштво је додјелило знатну количину санитетског материјала, чиме је намјеравао да формира партизанску пољску болницу у близини Никшића. Јануара 1944. године оно се zaloжило и за Црногорски живаљ у Метохији којем су пријетиле нове опасности, страдања и покољ. Приватно обавијештени о његовом тешком стању, Друштво се обратило Српском Црвеном крсту у Београду да се узме за његов положај и да му укаже помоћ. Са истим питањем оно је доцније упознало и њемачког министра Нојбахера приликом његове посјете Цетињу, последије чега је дошло до исељења већег броја Црногорских породица, које су то и тражиле.¹⁰

У тежњи за што широм активношћу и указивањем помоћи, Друштво Црвеног крста на Цетињу је настојало да оснује и своје одборе у осталим мјестима Црне Горе. Његовом иницијативом је крајем децембра 1941. године формиран Одбор Друштва Црвеног крста у Бару, који је имао да указује помоћ интернирцима у тамошњем логору и да помаже сиромашне и пострадале. Прије тога Одбор Друштва Црвеног крста у Никшићу наставио је био свој рад и предузео акцију за помагање ратних заробљеника и интернираних грађана у Албанији. Да би за ово добио дозволу од италијанских власти, заузело се било и Друштво Црвеног крста на Цетињу. Посредовањем и одобрењем Друштва децембра 1942. године Одбор Друштва Црвеног крста у Никшићу је реорганизован, јер су ранији чланови једним дијелом били интернирани.

⁹ Др Нико Миљанић, професор универзитета, био је познати научни радник, учесник НОВ-а, члан АВНОЈ-а, и први председник Антифашистичке скупштине народног ослобођења Црне Горе.

¹⁰ О тадашњим приликама и тешком стању црногорског и српског живља у Метохији Саво Вукмановић је био обавијештен приватно од својих пријатеља из Пећи, гдје је раније живио као професор гимназије.

Крајем децембра 1941. године отпочео је рад и Одбор Друштва Црвенога крста у Подгорици (Титограду), а средином јула 1942. у Пљевљима. Оба одбора су одмах на почетку повела акцију међу грађанством за прикупљање помоћи у новцу и храни за интернирце и пострадале. Дописивањем трагали су за изгубљеним породицама и појединцима и успостављали везу са ратним заробљеницима. Одбор Друштва Црвенога крста у Пљевљима, иако је био остао без просторија, архиве и инвентара, што је све уништено у пожару недавних догађаја, успио је да нормализује своје стање и да храном и горивом помогне многе избјеглице и пострадале. У то доба наставио је рад и Одбор Друштва Црвенога крста у Котору, који је потом највише обављао поштанску писмоносна службу. Препоруком Друштва Црвенога крста на Цетињу у фебруару 1943. године образован је и Одбор Друштва Црвенога крста у Беранама (Иванграду), који је, као и ранији, почео своју дјелатност у прикупљању помоћи за сиромашне и интерниране. Просторно Одбор је сем Берана, гдје му је био центар, обухватио још Бијело Поље и Андријевицу и имао је широко постављен програм рада.

Сви ови одбори у свом раду одржавали су везу са Друштвом Црвенога крста на Цетињу. Преко њега они су се обрађали за извјесна питања, тражили од њега упутства и одобрења. Фебруара 1943. године Друштво се ангажовало код италијанске цивилне власти да се у сваком мјесту, у којем постоји одбор, при тамошњој пошти, створи одјељење за достављање пакета интернирцима и ратним заробљеницима. Овим је оно настојало да се постигне редовно и правилно функционисање пакетске службе и да се омогући појединим одборима да могу директно да указују помоћ интернирцима и ратним заробљеницима са њиховог подручја. До тада су многи појединци и из удаљених крајева Црне Горе доносили пакете на Цетиње и преко Друштва Црвенога крста слали их својима.

Материјално стање Друштва Црвенога крста, према ондашњим нужностима и потребама, било је врло оскудно. У току 1941. године оно није располагало ни једним јединим динаром. Уколико је било извјесних новчаних издатака, за потребе канцеларије, путовања за Албанију и друго, то су све подмиривали секретар и благајник Друштва, Саво и Јован Вукмановић, из својих сопствених средстава. Сва ондашња расположива друштвена имовина састојала се из санитетског материјала, кухињског инвентара и постељне и друге робе, од које су Италијани и Њемци већ знатан дио били однијели. Од новца, уложеног на осам штедних књижица Хипотекарне и Трговачке банке, само је дозвољено било 1942. године да се повремено може подићи извјесна мања сума. Стога је Друштво у почетку једино указивало помоћ у материјалу, већином у ћебадима, а доцније и у новцу.

Поред сопственог новца који је дизат са банке, Друштво је приходе убирало још од чланарине и од добровољних прилога

који су били скромни и врло ријетки. Међу знатнијим су само Цетињске митрополије, Женског добротворног друштва са Цетиња, Душана Пламенца, трговца, и Јоша Врбице, трговца. Оставши без новца, у вријеме када су настале највеће потребе, Друштво је у јулу 1944. године са дозволом њемачких власти, дра Ханкеа, издало марке Црвенога крста Црне Горе у 30.000 примјерака, што му је донијело знатне новчане користи — 411.000 ПМ, а Управи поште Цетиња припало је 69.000 ПМ. Од добивеног новца раздијељено је у први мах избјеглицама, несрећним случајем ратом осакаћеној дјечи и породицама ратних заробљеника из Цетињског среза 331,470 у лирама и 16,100 ПМ. Остали друштвени новац привремено је одложен и предат на чување Хипотекарној банци, с тим да се убрзо, чим се прикупе потребни подаци, укаже помоћ и осталим породицама ратних заробљеника из других мјеста Црне Горе. Издавању поштанских марака првенствено је и приступљено да би се помогло породицама ратних заробљеника које су већином тешко живјеле.

Сопствена имовина, чланарина, добровољни прилози и штампане марака били су једини извори из којих се Друштво Црвенога крста издржавало. Других прихода оно није имало. Често је остајало и без најосновнијих средстава и није могло да одговори ни најнужнијим својим потребама. Стога се Друштво за указивање помоћи црногорским ратним заробљеницима и интернирцима стално обраћало хуманим установама на страни и у земљи, Црвеном крсту у Женеву, у Вашингтону, Каиру, Анкари, Тирани и Београду, као и појединим добростојним или утицајним личностима. Нарочито је Међународни Црвени крст у Женеву био издашан у својој помоћи. Према његовом званичном обавјештењу од 28. XI 1941. године, иако се за „југословенске ратне заробљенике, међу којима су били и црногорски, у Женеву касно сазнало“, ¹¹ он је већ до 31. октобра исте 1941. послао 131,955 килограма хране и 12,110 килограма одјеће. Од приватних лица нарочито се у слању пакета интернирцима хумано и племенито понио протојереј Петар Хајдуковић, родом из Црмнице, из Подгори, који је у то вријеме као свештеник био на служби у Цариграду. Поред тражења помоћи у животним намирницама Друштво Црвенога крста је преко страних хуманих установа тражило изгубљене, хватало везу с њима и добивало обавјештења о многим појединим случајевима. У јуну 1944. године оно је од Међународног Црвенога крста у Женеву тражило да подејствује на ослобођењу и пуштању кућама из логора свих болесних Црногораца у Њемачкој. — Самом Друштву је знатну услугу учинио и професор Милош Липовац, који је за све потребе преводио молбе и

¹¹ Међународни Црвени крст, Женева, Secours VK/An, 18, novembre 1941.

представке на италијански језик и често за разна питања код ондашњих окупаторских власти и лично интервенисао.¹²

Рад Друштва Црвеног крста за вријеме рата одвијао се под врло тешким приликама и околностима. Његове тешкоће нијесу биле само материјалне, него и многе друге. Друштво, иако је као хумана установа, која има да помаже невољнике и ратом пострадале, по женевској конференцији било заштићено, пљачкано је и угрожавано у раду, а његови чланови су злостављани и затварани. Још на почетку италијанске и њемачке војне јединице однијеле су знатан дио друштвеног болничког материјала, скоро читаву једну резервну болницу од сто кревета и апотеку, које су биле инсталиране у основној школи „Његош“ на Цетињу. Италијани су још из неколико пута покушали да за своје сврхе одузму и просторије Црвеног крста. То исто доцније покушале су да учине и Њемачке војне јединице. Најзад је, у децембру 1943. године, Саво Радоњић, члан Управе Националног покрета, који је становао у истој згради у којој су биле канцеларија и магазин Црвеног крста, узео за своју стражу једну друштвену просторију, која је до тада служила за примање пакета. Италијанска полиција је упала у просторије Друштва и вршила контролу и претрес свих пакета које би затекла и за које је држала да одлазе партизанима. У току 1942. и 1943. године хапшени су и затварани чланови Друштва: Никола Марковић, протојереј, Матан Калуђеровић, занатлија, Вуко Стојковић, школски надзорник, и др Лука Вукић, љекар. У то вријеме и доцније хапшен је и три пута затваран Професор Јован Вукамновић, и сваки пут узиман за италијанског или њемачког таоца. Саво Вукмановић као секретар Друштва често је позиван од стране карабињера на саслушање, под тешком пријетњом спречаван у раду, а затим и затворен. Због одлажења у Албанију у име Црвеног крста и указивања помоћи интернирцима Вукмановићи су код италијанских власти третирани као комунистички пропагатори у логорима. У једном документу Команде дивизије »Messina« од 10. новембра 1941. године, бр 3642 за њих изрично стоји: »Vukmanović Jovan — propagadista comunista. Segnalato insieme col fratello Savo, altro professore dei ribelli«.

Црногорско друштво Црвеног крста није поштовано ни од црногорских националиста. Чим је основан Национални одбор,

¹² Милош Липовац, директор и професор Поморске школе у Котору, познати је стручни и културни радник, данас пензионер.

они су покушали да одузму сав друштвени новац са банке и да га употребе у своје политичке сврхе. Нијесу поштовали ни уважавали аутономну и хуману дјелатност Друштва. Критиковали су његов рад, чланове му затварали и спречавали му сваку иницијативу и ширу акцију. Њихово је настојање било да Друштво потчини и ставе га у своју службу. Стога је потребно било много добре воље, самопријегора и пожртвовања да би Црвени крст у току три године издржао у свом раду и обављао своју хуману мисију. Њега су највише одржали љубав према човјеку, дубоко саосјећање према свима који пате и страдају и широка свијест да је његово дјело колико племенито и људско толико и патриотско.

Др Саво Вукмановић